

Атабаева Г.К.¹, Ахметжанова Г.А.²,

¹әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің аға оқытушысы,

²«Туран» университетінің оқытушысы, магистр,

Қазақстан, Алматы қ.,

e-mail: atabaeva.g@mail.ru; sunny.akhmetzhanova@mail.ru

ТҰЛҒАНЫҢ КОММУНИКАТИВТІ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІ: ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕР

Мақала қарым-қатынас ұғымын анықтаумен, коммуникативті құзыреттілік ұғымын анықтаумен, оны құрастырушыларды анықтаумен, коммуникативті дағдылардың кешенін анықтаумен, кезеңдік басылымдарды талдау, отандық және шетелдік авторлардың ғылыми еңбектері негізінде, аталған ұғымдарды қалыптастыру және дамыту жағдайын зерттеумен байланысты, мәселелерді зерттеуге арналған. Мәдениет сөзі кең түрде адамдардың материалдық және рухани шығармашылығының тұтастығы ретінде қарастырылады. Әлеуметтанушылардың бірқатары әлеуметтік мәдениетті ішкі қоғамдық байланыстарды реттейтін, жүйе ретінде анықтайды. Қатынастардың әлеуметтік-психологиялық мәселелері айтарлықтай кеңейтілген: вербальды және вербальды емес қатынастар тәсілдері, психикалық үрдістердің динамикасының ерекшеліктері және тұлғаның сапалары, ұжымдық қызметтер жағдайындағы қатынастардың өзіне тәнділігі, қатынастардың субъективті-тұлғалық мәселелері және олардың қалыптастырудағы ролі және тұлғалардың дамуы және басқалары.

Түйін сөздер: коммуникативті мәдениет, әлеуметтік мәдениет, қарым-қатынас коммуникативті дағды, коммуникативті құзыреттілік.

Atabayeva G.K.¹, Akhmetzhanova G.A.²,

¹senior teacher of Kazakh National University named after Al-Farabi,

²Magister of social sciences, teacher of University «Turan»,

Kazakhstan, Almaty,

e-mail:atabaeva.g@mail.ru;sunny.akhmetzhanova@mail.ru

Communicative competesis of a personality: psychological and pedagogical aspect

The article is dedicated to the research of the problems related to the definition of the concept of communication, to the definition of the concept of communicative competence, dividing their constituents, research of conditions of formation and development of this concept on the basis of scientific works of Russian and foreign authors and the analysis of periodic publications. The word culture is widely regarded as the integrity of the material and spiritual creativity of people. Sociologists have defined social culture as a system that regulates internal social relations. Significantly expanded social and psychological problems of relationships: the ways of verbal and non-verbal relationships, the characteristics of the dynamics of mental processes and personal qualities, the relationship of the individual in the context of collective services, subjective issues of relationships and their role in the formation and development of the individual, etc.

Key words: communicative culture, social culture, communication, communicative competence.

Атабаева Г.К.¹, Ахметжанова Г.А.²,

¹ст. преподаватель Казахского национального университета им. аль-Фараби,

²магистр преподаватель Университета «Туран»,

Казахстан, г. Алматы,

e-mail: atabaeva.g@mail.ru; sunny.akhmetzhanova@mail.ru

**Коммуникативная компетентность личности:
психолого-педагогический аспект**

Статья посвящена исследованию проблем, связанных с определением понятия общения, определением понятия коммуникативной компетентности, выделением ее составляющих, определением комплекса коммуникативных умений, исследованием условий формирования и развития данного понятия, на основе научных трудов отечественных и зарубежных авторов, анализа периодических изданий. Слово «культура» широко рассматривается как целостность материального и духовного творчества людей. Социологи определили социальную культуру как систему, которая регулирует внутренние общественные отношения. Значительно расширены социальные и психологические проблемы взаимоотношений: пути вербальных и невербальных отношений, особенности динамики психических процессов и личностных качеств, взаимоотношений личности в контексте коллективных услуг, субъективные вопросы взаимоотношений и их роль в формировании и развитии личности и др.

Ключевые слова: коммуникативная культура, социальная культура, общение, коммуникативные умения, коммуникативная компетентность.

Кіріспе

Мәдениет сөзі кең түрде адамдардың материалдық және рухани шығармашылығының тұтастығы ретінде қарастырылады. Әлеуметтанушылардың бірқатары әлеуметтік мәдениетті ішкі қоғамдық байланыстарды реттейтін, жүйе ретінде анықтайды.

Коммуникативті мәдениет әлеуметтік мәдениеттің маңызды бөлігі болып табылатын күрделі феномен. Адамның қажеттіліктерінің бірі болып табыла отырып, қатынас көптеген басқадай қажеттіліктердің дамуын анықтайды, олардың кез келгенінде коммуникативті өлшем анықталынады (Lomov, 1999: 348-350).

Коммуникативті мәдениеттің даму деңгейі, қатынаста (барлық қатынас нұсқаларын қабылдау ретінде) өлшемділіктің дәрежесі айқындалады.

Өзара байланыс ережедегідей анық бағытталған бұл байланыс кезінде сипатталынады. «Қарым-қатынас» ұғымы жалпы қабылдау қажеттілігінде де, ғылыми зерттеулерде де аталған феномен бірыңғай мазмұнды қабылдайды. Бұл фактіні адамдардың арасында, әртүрлі нәсілдер мен мәдениетті, әлеуметтік топтар мен ұжымдар қатынасын, өзіне тұлға аралық және ісери көпдеңгейлі күрделі үрдістерді көрсетеді, әрқилы байланыстар мен қатынастар байланыстырады.

Негізгі бөлім

Қазіргі уақытта аталған феноменді толықтай сипаттайтын, «қатынас» терминін әртүрлі анықтау бар.

Егерде қатынасты жалпы психология тұрғысынан қарастыратын болсақ, қатынас үрдісінде басқа адамдармен адамның өзара әрекетінің өзіне тән түрі ретінде көрсетеді, өзара алмасу қызметтермен, олардың бейімдерімен, және нәтижелерімен, ұсынымдарымен, қондырғыларымен, қызығушылықтарымен, сезімдерімен іске асырады және басқалары.

Қатынастардың әлеуметтік психологиялық ұғымдарын аша отырып, қатынастарды ақпараттық үрдістер ретінде, индивидтердің өзара әрекеттесу үрдістері ретінде, және де олардың өзара ықпалдасуы ретінде, олардың бір бірінеп қалтқысыз түсінісуі ретінде болып табылады (Parugin, 1971: 277-278).

Әлеуметтік психологияның өзіне тән мәселелері болып табыла отырып, қатынас әртүрлі психологиялық пәндерді оқытады. Инженерлік психология ретінде мұндайлар –күрделі техникалық жүйелерді басқару кезінде адамдардың өзара ақпараттық әрекеттесу үрдістері зерттеледі; медицинада –пациентпен дәрігердің қарым қатынас мәселелері; еңбек психологиясында – коллегиялық қызметтердің ерекшеліктері және басқалары зерттеледі.

Психологиялық пәндердің осы және басқадай қатынас аспектілерін қарастыра отырып, әртүрлі авторлар әрдайым негізделген емес, және ережедегідей, бүтіндей емес қарастырылатын ұғымға сәйкес береді (Chechulin, 1993: 154-156).

Зерттеуден кейін қатынастардың әлеуметтік-психологиялық мәселелері айтарлықтай кеңейтілген: вербальды және вербальды емес қатынастар тәссілдері, психикалық үрдістердің динамикасының ерекшеліктері және тұлғаның сапалары, ұжымдық қызметтер жағдайындағы қатынастардың өзіне тәнділігі, қатынастардың субъективті-тұлғалық мәселелері және олардың қалыптастырудағы ролі және тұлғалардың дамуы және басқалары. Әлеуметтік ретінде қатынастардың күрделілігі және әрқырлығы – біздің көзқарасымызға психологиялық құбылыстар, тек ұғымның өзін ғана емес, қатынастар қызметтерінің, қатынастар ықпалдастығы және қызметтері, әлем мен адамдардың байланысқан жүйесінде қатынастар орны ретінде, мұндай сұрақтарға негізделінген. Ғылыми әдебиеттерге жүргізілген талдау қатынастар үрдістерінде іске асырылатын қатынастардың екі түрін көрсетуге мүмкіндіктер: қоғамдық және тұлға аралық. Соңғы рет В.Н. Мясичев психологиялық деп, ал Б.Ф. Ломов – тұлғалардың субъективті қатынастар деп атады. Г.М. Андрееваның бекітуі бойынша, қатынастар түбірі – индивидтердің материалдық өмірлік қызметі. Қатынастар адамның барлық қатынастар жүйесін жүзеге асырады (Andreeva, 2002: 362-364).

Қатынастардың екі түрі – қоғамдық және тұлға аралық – адамдардың бірлескен қызметтері және қатынастары үрдісінде жүзеге асырылады, бұл және адамның әлеммен байланыс жүйесінде қатынастардың орнын айқындайды.

Қатынастар бірқатар ғалымдарды мәжбүрлейтін адамдық қызметтердің негізгі түрлерінің бірі болып табылады. Аталған мәселелерді А.В. Мудриктің педагогика көзқарасымен қарастыра отырып, қызметтің ерекше түрі ретінде еркін қатынастарды негізделінген түрде қарастырады (Mudrik, 1974: 1-3). Осыған байланысты қорытынды шығаруға болады: аталған көзқарастардың бірде бірі қызметтер мен қатынастардың арасындағы байланыстарды күдіксіз жоққа шығармайды; талдау немесе басқадай құбылыстар кезінде бір бірінен ажыратуға жіберілмейтінін мойындайды.

Қазіргі психологиялық-педагогикалық ғылымдардағы тиісті бейнелері табылмайтын қатынастардың үрдістеріндегі құзіреттіліктерін дамыту мәселелеріне тоқталамыз. Орыс

тілінің сөздігіне назар аударып отырып, біз құзіреттіліктердің келесі анықтамасын алдық. С.И. Ожеговтың орыс тілі сөздігінде «құзіреттілік» қалайша жеткізіледі 1) білетін, меңгерген, қандай да бір салада беделді;

2) құзіреттілікті игерген. «Құзіреттілік» термині жеткілікті білім мен тәжірибені меңгерген аталған құзіретті тұлғаны, бірқатар сұрақтар белгілейді (Ozhegov, 1991: 915-917). Аталған ұғымдарды әртүрлі ғылыми зерттеулердің мәнінде қарастырамыз. Тұлғаның даму үрдісінің көзқарасының құзіреттілігін қарастыра отырып, Ю.А. Конев оны келесі үлгіде анықтайды: тұлғалық қасиеттік белгілер тұлғаның сапасы болып табылады, тұлғалардың тиісті сапалары ерекшеліктерге бейімделеді, тұлғалық дамудың деңгейлері құзіреттілік ретінде белгіленген ерекшеліктердің даму деңгейімен айқындалады. Құзіреттіліктің құрылымында Ю.А. Конев үш құзіретті бөліп шығарады: білім, қатынастар (көңіл күй саласы) және дағдылар, меңгерілген индивидтер. Құзіреттіліктің әртүрлі аспектілерін талдай отырып, автор қызметтердің нақты жағдайларына байланысты, олардың қатынастары мен дағдыларына байланысты сәйкес келетін білімнің әртүрлі топтарына бөлуді ұсынады (Konev, 2003: 258-260).

Қатынастардағы құзіреттіліктің ұғымы Л.А. Петровскийдің әлеуметтік-психологиялық тренингтің теориялық негіздемесімен байланысты (перцептивті-бағдарлы ретінде сипатталған) айқындалған. Автор қатынастардағы құзіреттіліктің негізгі сипаттама қатарларымен бөліп шығарады:

– субъект-объекті сызбасындағы қондырылған, қатынастар (бұйрықтың түрі бойынша...);

– қатынастардың репродуктивті және өнімдік жақтары;

қатынастар екі деңгейді біріктіреді: сыртқы, сыртқы және ішкі, тереңдетілген (Petrova, 1989: 214-216).

Әдебиеттердің өткізілгін талдауы жалпы құзіреттілік ретінде психологиялық-педагогикалық зерттеулерде анықталатын коммуникацияда адамның қабілетіне мүмкіндік береді.

Қорытынды

Жоғарыда айтылғандардан мынадай қорытынды шығаруға болады: коммуникативті құзіреттілікті меңгеру үшін, адам белгіленген коммуникативті дағдыларды игеруі тиіс.

Жалпы айтқанда коммуникативті құзіреттілік, тиімді қатынастар үшін қажетті, біліктілік пен дағдылардың біртұтастығы ретінде анықтаған. Л.А. Петровскийдің көзқарасын қарастыра отырып, қоғамдағы нормалар мен ережелерді орындауға адамға мүмкіндік беретін коммуникативті дағдылар ретінде коммуникативті құзіреттілікті қарастыратын боламыз.

Қатынастар тұжырымдамасына сүйене отырып, біз коммуникативті мәдениетті дамыту нәтижесінде және өнімдік қатынастарға қабілетті, тұлғаларды қалыптастыруға және дамытуға бейімдейді коммуникативті дағды-

лардың кешенін бөліп шығарамыз: тұлға аралық қабылдау; тұлға аралық коммуникация; тұлға аралық топтық қатынастар.

Дағдылардың бірінші түрі рациональды және көңіл күй ақпараттарды беру, қатынастардың вербальды емес құралдарын өзіне пайдалануды енгізеді және тағы басқалары.

Дағдылардың екінші түрі қоршаған ортаны өзгертуге байланыс интерпретация ойына кері байланысты орнатуды көрсетеді. Үшінші түрі қатынастарға және оны ұйымдастыруға енгізетін алдын ала дайындықсыз өзіне дағдыларды енгізеді, әңгімелесушілердің ұстанымын қабылдау қабілеттілігін сипаттайды.

Әдебиеттер

- Парыгин Б.Д. Основы социально-психологической теории. – М.: 1971. – 278 с.
 Мудрик А.В. Общение как объект педагогического исследования // В кн.: Проблемы общения и воспитания. – Тарту, 1974, ч. 1.
 Петровская Л.А. Компетентность в общении. Социально–психологический тренинг. – М.: Изд-во МГУ, 1989. – 216 с.
 Ожегов С.И. Словарь русского языка: 70 000 слов. / Под ред. Н.Ю. Шевцовой. – М.: Рус. яз., 1991. – 917 с.
 Чечулин А.А. Мир общения: Социально-психологический аспект. – Новосибирск: Сибирский хронограф, 1993. – 156 с.
 Ломов Б.Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии. – М.: Наука, 1999. – 350 с.
 Андреева Г.М. Социальная психология. – М.: Аспект Пресс, 2002. – 364 с.
 Конев Ю.А. Влияние коммуникативного тренинга на компетентность учителя в общении: канд. псих. наук. – Хабаровск, 2003. – 260 с.

References

- Andreeva G.M. (2002) Social'naya psihologiya [Social Psychology.] M.: Aspekt Press, 2002. 364 s.
 Chechulin A.A. (1993) Mir obshcheniya: Social'no-psihologicheskij aspekt [The world of communication: Socio-psychological aspect.] Novosibirsk: Sibirskij hronograf, 1993. 156 s.
 Lomov B.F. (1999) Metodologicheskie i teoreticheskie problemy psihologii [Methodological and theoretical problems of psychology.] M.: Nauka, 1999. 350 s.
 Konev YU.A. (2003) Vliyanie kommunikativnogo treninga na kompetentnost' uchitelya v obshchenii: [The influence of communicative training on the competence of the teacher in communication:] kand. psih. nauk: Habarovsk: 2003 g. 260 s.
 Mudrik A.V. (1974) Obshchenie kak ob»ekt pedagogicheskogo issledovaniya [Communication as an object of pedagogical research] V kn.: Problemy obshcheniya i vospitaniya. Tartu, 1974, ch. 1.
 Ozhegov S.I. (1991) Slovar' russkogo yazyka: 70 000 slov. [Dictionary of the Russian language: 70 000 words] Pod red. N.YU. Shevcovoj. M, Rus. yaz., 1991. 917 s.
 Parygin B.D. (1971) Osnovy social'no-psihologicheskoy teorii [Fundamentals of socio-psychological theory]. M., 1971. 278 s.
 Petrovskaya L.A. (1989) Kompetentnost' v obshchenii. Social'no–psihologicheskij trening [Competence in communication. Socio-psychological training] M.: Izd-vo MGU, 1989. 216 s.